

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور واحد تهران جنوب - دانشکده حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین الملل

عنوان:

"آثار حقوق مالکیت فکری و انتقال تکنولوژی بین المللی با تاکید بر حق توسعه کشورها"

فرزانه جداری فروغی

استاد راهنما

دکتر حاتم صادقی زیازی

استاد مشاور

دکتر علی نسیم فر

آبان ماه 1393

سپاس خدای را که هرچه دارم از اوست به امید آنکه توفیق یابم جز خدمت به خلق او نکوشم.

تقدیم به سه وجود مقدس:

آنان که ناتوان شدند تا ما به توانائی برسیم...

موهایشان سپید شد تا ما رو سفید شویم...

و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند...

پدرانمان

مادرانمان

استادانمان

و تقدیم به همسرم

که نشانه لطف الهی در زندگی من است.

سپاسگزاری

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از اساتید فرهیخته و فرزانه جناب آقایان دکتر حاتم صادقی زیازی و دکتر علی نسیم فراساتید راهنما و مشاور که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی های کار ساز و سازنده بارور ساختند، تقدیر و تشکر نمایم.

چکیده:

کشورهای در حال توسعه برای همگام شدن با اقتصاد جهانی نیاز به توسعه فناوری داشته و دارند. امروزه ارزش دانش، فناوری و اندیشه در فرآیند توسعه به مراتب بیشتر از هر زمان دیگری افزایش یافته است. یکی از روش‌های رسیدن به توسعه، شیوه انتقال فناوری از کشورهای پیشرفته است. اما آنچه که تاکنون در این فرآیند کمتر اتفاق افتاده است، انتقال واقعی فناوری بوده است. چیزی که امروزه به‌عنوان فناوری وارد بیشتر کشورهای در حال توسعه شده است مجموعه‌ای از ماشین‌آلات است. به‌طور مثال، ارزش فناوری در جنس و ماده فیزیکی آن نیست بلکه در میزان نبوغ، نوآوری و خلاقیتی است که در آن بکار رفته است. بنابراین شناسایی فرآیند مناسب انتقال فناوری موفق می‌تواند موجب نوآوری در محصول گردد. با در نظر گرفتن حقایق فوق، مفهوم مالکیت فکری در ادبیات حقوقی معاصر جلوه‌گر می‌شود. مالکیت فکری در کل از راه اعطای حقوقی مشخص و محدود به زمان برای کنترل نحوه استفاده از کالاها و خدمات از تولیدکنندگان حمایت می‌کند. اما مسئله اصلی این است که آیا انتقال تکنولوژی می‌تواند گام‌های موثر و مهم در مسیر صنعتی شدن و توسعه اقتصادی کشورهای کمتر توسعه یافته بردارد؟ و به عبارت دیگر آیا نظام حقوقی مالکیت فکری و ثبت اختراع بر انتقال واقعی تکنولوژی اثر خواهد داشت؟ دیدگاه غالب آن است که کشورهای جنوب تمایلی به این نظام حمایتی ندارند اما دیگران معتقدند که هر یک از کشورهای شمال و جنوب به این نظام حمایتی نیاز دارند. کشورهای شمال برای ترغیب به افزایش تولیدات در آینده و کشورهای جنوب نیز برای رسیدن به توسعه می‌بایست نظام حقوق مالکیت فکری را در خود تقویت نمایند. بررسی‌ها نشان داده است که صنعتی شدن، هرگز به معنای وارد کردن تجهیزات و خدمات به تنهایی نیست، انتقال فناوری بدون زیربنای علمی خطاست و انتقال صحیح تکنولوژی که ظرفیت و توانایی ایجاد کند، رشد اقتصادی کشور میزبان را نیز در پی خواهد داشت. از این رو تدوین برنامه جامع علمی و استقرار نظام حقوق مالکیت فکری بسیار مورد توجه کشورها قرار گرفته است.

واژگان کلیدی:

اعلامیه حق توسعه، حقوق مالکیت فکری، انتقال تکنولوژی بین‌المللی، حق ثبت اختراع

فهرست:

- 1.....مقدمه
- بخش اول - مفاهیم و کلیات حمایت از حقوق مالکیت فکری، انتقال تکنولوژی بین -
المللی و حق توسعه.....6
- 7..... فصل اول - مفهوم انتقال تکنولوژی
- 7..... مبحث اول - تعریف انتقال تکنولوژی
- 8..... گفتار اول - انتقال تکنولوژی: زمینه‌ساز نوآوری بیشتر
- 10..... گفتار دوم - انتقال تکنولوژی: انتشار دانش
- 12..... مبحث دوم - روش‌ها و مجاری مختلف انتقال فناوری
- 15..... گفتار اول - از طریق قلمرو عمومی
- 16..... گفتار دوم - از طریق انتقال اموال محسوس و نامحسوس
- 16..... گفتار سوم - بواسطه صدور مجوز تکنولوژی
- 17..... بند اول - خرید حق اختراع
- 17..... بند دوم - قرارداد پروانه بهره‌برداری (لیسانس)
- 19..... بند سوم - سرمایه‌گذاری یکجانبه و مستقیم خارجی
- 19..... بند چهارم - از طریق مجاری ضمنی: قرارداد دانش فنی
- 20..... مبحث سوم - انتقال تکنولوژی بین‌المللی
- 23..... فصل دوم - حقوق مالکیت فکری
- 24..... مبحث اول - حقوق مالکیت فکری و مصادیق آن

27.....مبحث دوم - پیشینه تاریخی و سیر تکوینی حقوق مالکیت فکری.....

30.....مبحث سوم - حقوق مالکیت فکری در معاهدات بین‌المللی.....

37.....فصل سوم - مفاهیم حق توسعه.....

37.....مبحث اول - مفهوم حق توسعه.....

36.....مبحث دوم - پیشینه طرح "حق توسعه" در عرصه بین‌المللی.....

بخش دوم: اهمیت حمایت از حقوق مالکیت فکری در مسیر انتقال تکنولوژی‌های

نوین و توسعه کشورها..... 41.....

42.....فصل اول - نقش مالکیت فکری در انتقال تکنولوژی.....

43.....مبحث اول - نقش اختراعات ثبت شده در انتقال تکنولوژی.....

44.....گفتار اول - انتقال از طریق سیستم ثبت اختراع.....

47.....گفتار دوم - وضعیت حقوقی انتشار اطلاعات تکنولوژی.....

49.....مبحث دوم - تاثیر مالکیت فکری در اقتصاد و سرمایه‌گذاری.....

49.....گفتار اول - تاثیر انعطاف‌های حقوق مالکیت فکری در تجارت بین‌المللی و انتقال تکنولوژی.....

50.....گفتار دوم - تاثیر مالکیت فکری در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و انتقال تکنولوژی.....

52.....گفتار سوم - تاثیر مالکیت فکری در صدور مجوز و انتقال تکنولوژی.....

52.....بند اول - مجوزهای ثبت اختراع داوطلبانه.....

55.....بند دوم - لیسانس اجباری.....

56.....بند سوم - واردات موازی.....

60.....مبحث سوم - انگیزه‌های انتقال تکنولوژی.....

61.....	گفتار اول- دورنمای انتقال دهندگان
62.....	گفتار دوم - دورنمای انتقال گیرندگان
63.....	گفتار سوم- مشارکت دولت و بخش خصوصی.....
66.....	فصل دوم- انتقال تکنولوژی و چالش‌های جهانی
68.....	مبحث اول- چالش‌های جهانی.....
71.....	گفتار اول- وضعیت ثبت اختراعات در حوزه سلامت و بهداشت.....
73.....	گفتار دوم- وضعیت ثبت اختراعات در حوزه امنیت غذایی
78.....	گفتار سوم- وضعیت ثبت اختراعات در حوزه تغییرات آب و هوایی.....
80.....	مبحث دوم- موانع انتقال تکنولوژی.....
83.....	گفتار اول- موانع بالقوه برای انتقال تکنولوژی.....
85.....	بند اول- ناکافی بودن افشاء.....
86.....	بند دوم- محدودیت‌های ناشی از ساختار مالکیت فکری بر انتقال تکنولوژی
86.....	بند سوم- تاخیر در انتشار اطلاعات.....
87.....	بند چهارم- حق حاکمیت کشورها.....
88.....	نتیجه‌گیری.....
93.....	منابع

مقدمه:

فرآیند طولانی مدت تبدیل ایده‌های پژوهشی به تولیدات اقتصادی، فاصله بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته را روز به روز بیشتر می‌کند. برای کاستن فاصله تکنولوژی کشورهای پیشرفته و کمتر توسعه یافته، انتقال تکنولوژی یک لازمه انکار ناپذیر است. در حقیقت یکی از روش‌های دسترسی به تکنولوژی، شیوه انتقال صحیح آن از کشورهای پیشرفته است. بنابراین تردیدی نیست که تنها راه عملی جبران عقب‌ماندگی یک کشور استفاده از تجارب موفق دیگران در عرصه‌های جدید است. انتقال تکنولوژی راه کوتاه‌تر دستیابی به ثمره تحقیقات دیگر کشورها در حل مشکلات است. اما این انتقال می‌بایست واقعی و با آن به دانش فنی تکنولوژی نیز رسید. در اینجا می‌توان به اهمیت تاثیر نظام حمایتی قوی «حقوق مالکیت فکری» بر تسهیل انتقال نوآوری پی‌برد. دقت در طراحی نظام مالکیت فکری می‌تواند به عنوان ابزاری موثر در توسعه اقتصادی استفاده شود. گسترش سریع تکنولوژی و رقابت در دنیای امروز، اهمیت حمایت از حق مالکیت فکری را بیش از پیش نمایان ساخته است. به طوری که سیاست خارجی کشورها به سمت گسترش چتر حمایتی حقوق مالکیت فکری در زمینه حق انحصاری فروش یا استفاده از نوعی کالا یا تکنولوژی، حق لیسانس، حق مؤلف و مواردی از این قبیل گام برداشته‌اند.

انتقال و جذب تکنولوژی در جهان سوم، مقوله پیچیده‌ای است که هم از نظر علمی و هم از جنبه ابعاد فرهنگی، سیاسی و اقتصادی سال‌هاست نه فقط کشورهای در حال توسعه، بلکه بسیاری از مجامع پژوهشی غرب و سازمان‌های بین‌المللی را به خود مشغول داشته‌است.

«مخترع» با نظام حقوق مالکیت فکری از قدرت مقابله با سوءاستفاده‌کنندگان و «جامعه» از افشاء و انتشار دانش تولید شده بهره‌مند می‌شود. در عین حال، این نظام الزاما منجر به توسعه تکنولوژی نمی‌شود و طراحی نامناسب آن می‌تواند بازدارنده نوآوری از طریق ایجاد انحصار شود. شناخت درست مفاهیم مالکیت فکری و ظرفیت‌های بالقوه آن می‌تواند امر انتقال تکنولوژی را از سوی کشورهای توسعه‌یافته با اطمینان و تضمین بیشتری همراه سازد و در نتیجه گام مؤثری در جهت توسعه یافتگی کشورهای در حال توسعه باشد. معاهدات بین‌المللی نیز این امر را در حد نیاز پوشش نمی‌دهند. از این رو، لازم است جنبه‌های حقوقی حمایت از تکنولوژی، مورد توجه سیاست‌گذاران کشورهای در حال توسعه واقع شود.

سوال اصلی پژوهش

1. آیا نظام مالکیت فکری می‌تواند در ارتقاء شاخص توسعه تکنولوژی‌های نوین به عنوان نظامی موثر در بهبود فرآیند انتقال تکنولوژی و نیز توسعه کشورهای در حال توسعه نقش موثری را ایفاء نماید؟

سوالات فرعی پژوهش

1. آیا انتقال تکنولوژی اثری بر کشور میزبان (انتقال‌گیرنده) دارد؟
2. حمایت از مالکیت فکری در تسهیل روند انتقال تکنولوژی بین انتقال‌دهنده و گیرنده فناوری چه نقشی را ایفاء می‌کند؟
3. انگیزه‌ها و محرک‌ها در جذب و توسعه تکنولوژی چیست؟
4. آیا راهکاری برای حل موانع و عوامل بازدارنده انتقال تکنولوژی در قوانین مالکیت فکری تعبیه شده است؟

فرضیه پژوهش

- ✓ مالکیت فکری می‌تواند با حمایت از حقوق مخترعان در ارتقاء شاخص توسعه تکنولوژی‌های نوین نقش مهمی را ایفاء نماید؛
- ✓ انتقال تکنولوژی در دنیای امروز، می‌تواند در برداشتن گام‌های موثر برای صنعتی شدن و توسعه مفید واقع گردد؛
- ✓ مالکیت فکری اثرات مثبتی بر تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و در نهایت توسعه کشورهای در حال توسعه خواهد داشت؛
- ✓ شفافیت و اطمینان لازم در توافقات صدور مجوز ثبت نقش مهمی را در انتقال تکنولوژی و حفاظت از تکنولوژی ایفاء می‌کند؛
- ✓ ناکافی بودن شناخت کشورهای در حال توسعه از نظام حقوق مالکیت فکری یکی از موانع بالقوه برای انتقال تکنولوژی است؛

بررسی ادبیات پژوهش

با بررسی روند رو به رشد جهانی شدن، به نظر می‌رسد که دستیابی به اهداف توسعه، جز با تعامل موثر با اقتصاد بین‌الملل و برخورداری از مزیت رقابتی پویا امکان‌پذیر نمی‌باشد. بدیهی است هر اندازه که مزیت رقابتی کشوری در حوزه بازرگانی و در سطح جهانی بالاتر باشد، آن کشور از تعاملات بیشتری با اقتصاد جهانی به واسطه دسترسی آسان‌تر به بازارهای خارجی برخوردار خواهد بود. تجربه ثابت کرده که رشد و توسعه اقتصادی و صنعتی بیش از هر چیز در گرو خلاقیت و ایده‌های جدید است و حمایت از این فرآورده‌ها و احترام به آنان، تا حد زیادی نیازهای این عرصه را پاسخ می‌دهد.

امروزه نقش حقوق مالکیت فکری اهمیت زیادی یافته است و قرن‌هاست که ابتدا در سطح ملی و به تدریج در سطح بین‌المللی به منظور حمایت از نوآوری و خلق دانش و همچنین استفاده عموم مطرح بوده است. اکنون ظهور تکنولوژی‌های جدید و از طرف دیگر مساله جهانی شدن و تجارت جهانی بر اهمیت و ضرورت موضوع مالکیت فکری افزوده است. تحول زندگی بشر امروزی، تخصصی شدن مشاغل اجتماعی و علوم، پیچیدگی روابط اقتصادی و پیشرفت‌های شگفت‌انگیز ارتباطات و تکنولوژی از جمله عوامل رشد و ارتقاء جایگاه این رشته و موجب شده است تا مالکیت فکری ارزش اقتصادی پیدا نماید. زیرا صاحبان آثار فرصت آن را ندارند که برای امرار معاش به کارهای اقتصادی بپردازند، از این رو باید افزون بر اغراض فکری و اخلاقی سود مادی و اقتصادی آنان را نیز در نظر داشت.

به رغم اهمیت روزافزون نظام حقوق مالکیت فکری در فرآیند رشد و توسعه اقتصادی کشورها و جایگاه این نظام در کشورهای توسعه یافته در مسیر انتقال تکنولوژی‌های نوین، برخی دولت‌های در حال توسعه به ضرورت‌ها و پیامدهای نقش موثر این نظام بر توسعه کشور و کاهش شکاف توسعه یافتگی میان خود و کشورهای توسعه یافته توجه چندانی ننموده‌اند. اهمیت تکنولوژی به عنوان عامل اصلی و موتور توسعه اقتصادی در جهان امروز مشخص است و به رغم این ضرورت، این موضوع کمتر مورد توجه قرار گرفته و اساساً حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری در مقایسه با دیگر حوزه‌های حقوق بین‌الملل، متاخر است. توجه به این موضوع در کشورمان نیز با تاخیر بیشتری مواجه است و بخش اعظم تالیفات اعم از کتب، رساله‌ها و مقالات پیرامون آن مربوط به یک دهه اخیر می‌باشد.

در ادبیات حقوقی به زبان انگلیسی به طور اعم و کنوانسیون مالکیت صنعتی و عملکرد سازمان جهانی مالکیت فکری و رویه آن، به طور خاص تالیفات متعدد صورت گرفته است. حقیقت آن است که یکی از مشکلات پیش روی محقق در ورود به این حوزه، پویایی بسیار بالا و تنوع آثار موجود بوده است.

از جمله آثار پایه می‌توان به کتاب زیر اشاره نمود:

"How Developing Countries Can Manage Intellectual Property Rights to Access to Knowledge", Correa, Carlos, 2009

در ادبیات حقوقی زبان فارسی، کتابی که به‌طور ویژه به موضوع «انتقال فناوری و مالکیت فکری» و از این رهگذر به مسئله «توسعه» پردازد به رشته تحریر در نیامده است. در عین حال، می‌توان به برخی کتب از جمله، «حقوق انتقال فناوری»، تألیف دکتر ابراهیم رهبری، سال 1392، «مسائل حقوقی سرمایه‌گذاری بین-المللی» تألیف دکتر حسین پیران، سال 1389، «آشنائی با اطلاعات اسناد ثبت اختراع»، سید کامران باقری، سال 1392، «تحولات جهانی حوزه حقوق مالکیت فکری در سال‌های اخیر»، دکتر سعید حبیبیا، سال 1386، «دولت و سرمایه‌گذاران خارجی»، به‌آذین حسینی، چاپ، سال 1390، «اصول مالکیت فکری و حمایت از اختراع»، محمدرضا بختیاری، چاپ 1392 اشاره نمود. از جمله مقالات مرتبط با موضوع نیز می‌توان به «چالش‌های اخلاقی ثبت اختراعات بیوتکنولوژیک»، محمود صادقی، پاییز 1384، «مالکیت صنعتی در موافقتنامه تریپس و کنوانسیون پاریس»، شیما پور محمدی، 1384 اشاره داشت.

بررسی‌های نگارنده و سوابق موجود در پایگاه اینترنتی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایران داک) نشان می‌دهد که تنها پنج پایان نامه در مقطع کارشناسی ارشد در این زمینه به نگارش در آمده است و برخی جنبه‌های آن را مورد بحث قرار داده است. از آنجمله می‌توان به «رابطه حقوق مالکیت فکری و حق دسترسی به دانش»، حسین روحانی، سال 1391، «بررسی و مقایسه نقش حقوق مالکیت فکری روی رشد اقتصادی کشورهای گروه D8 و گروه G7»، ابوالفضل نجارزاده نوش آبادی، سال 1389، «تأثیر حقوق مالکیت فکری بر اختراع، انتقال تکنولوژی و رشد اقتصادی»، محمود ملکی سورکی، سال 1388 اشاره داشت.

هدف از پژوهش

نظر به اینکه کشورهای در حال توسعه برای کاهش فاصله بین خود و کشورهای توسعه یافته می‌بایست مبنای برنامه‌های خود را بر تشویق و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ساز و کارهای حقوقی لازم تعبیه نمایند، بنابراین هدف از این پژوهش، بررسی عملی شناسائی استراتژی‌های جدید، موانع و چالش‌های موجود بر سر راه ایجاد نظام مالکیت فکری قوی و تبیین ضرورت‌های لازم و بسترسازی مناسب در مسیر تسهیل انتقال تکنولوژی‌های نوین با هدف عدم وابستگی کشورهای در حال توسعه به کشورهای پیشرفته و انتقال واقعی دانش فنی است. به عبارتی دیگر، تبیین و شناسائی، عامل کلیدی و موثر حمایت از حقوق مالکیت فکری در

بهبود ایجاد فضای رقابتی، توسعه اقتصاد ملی، دسترسی عامه جوامع انسانی به پیشرفته‌ترین تکنولوژی‌ها و در نهایت توسعه کشورهای در حال‌گذار می‌باشد.

روش پژوهش

روش انجام این تحقیق، جمع‌آوری کتابخانه‌ای داده‌ها می‌باشد. در عین حال، به روش مطالعات میدانی و با استفاده از فرصت حضور در برخی سمینارها و رخدادهای بین‌المللی راجع به موضوع انتقال تکنولوژی و نقش حقوق مالکیت فکری بر توسعه کشورهای در حال توسعه از مشورت‌های صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران اجرائی بهره گرفته شده است.

سازماندهی پژوهش

برای انجام این پژوهش و پاسخ به سوال اصلی و اثبات فرضیه‌های مطروحه، این اثر در دو بخش و مجموعاً 5 فصل سازماندهی شده است. پس از یک مقدمه کلی، در بخش اول مفاهیم حقوق مالکیت فکری در راستای انتقال تکنولوژی بین‌المللی مورد مطالعه و معرفی قرار خواهد گرفت. در فصل نخست، مروری بر مفاهیم مالکیت فکری بر انتقال فناوری و توسعه را فراهم می‌کند. مبحث اول و گفتارهای ذیربط، انتقال فناوری را در زمینه نوآوری توصیف می‌کند. در مبحث دوم و گفتارهای ذیربط، به توصیف روش‌ها و فرآیندهای مختلف انتقال تکنولوژی می‌پردازد و در مبحث سوم انتقال تکنولوژی بین‌المللی را بررسی می‌کند. در فصل دوم نیز به بررسی حقوق مالکیت فکری و مصادیق آن می‌پردازد و پس از اشاره مختصری به پیشینه تاریخی، معاهدات بین‌المللی مربوطه را مورد بررسی قرار می‌دهد و در فصل سوم، پس از شناسایی مفهوم حق توسعه، پیشینه مختصری از مطرح شدن حق توسعه در عرصه بین‌الملل را مرور می‌کند.

بخش دوم به اهمیت حمایت از مالکیت فکری در مسیر انتقال تکنولوژی‌های نوین و توسعه کشورها می‌پردازد. در مباحث مربوط به فصل اول، نقش سیستم حق ثبت اختراع در انتقال تکنولوژی و نیز به اثرات حقوق مالکیت فکری بر تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، انواع صدور مجوز و انگیزه‌های انتقال تکنولوژی مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت و نیز فصل دوم، که به بررسی ضرورت‌ها، پیامدها و چالش‌ها اختصاص یافته است، در مبحث اول چالش‌های جهانی و در مبحث دوم موانع و محدودیت‌ها مورد بررسی و شناسایی قرار می‌گیرند.

بخش اول - مفاهیم و کلیات حمایت از حقوق مالکیت فکری، انتقال بین‌المللی تکنولوژی و حق توسعه

مسئله حمایت از حقوق مالکیت فکری از روزگار قدیم نیز وجود داشته است. اما با فرا رسیدن دوران صنعتی، مبحث مالکیت فکری و ضرورت حمایت از آن، اهمیت فراوانی پیدا نمود. وقوع انقلاب صنعتی و بروز تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و رشد توسعه فنی که جهان را دچار دگرگونی ساخته است، منجر به تحولات اساسی و بروز حقوق مالکیت فکری گردید.

با حمایت از مفاهیمی همچون اندیشه و خلاقیت بعنوان سرمایه‌های ارزشمند، مفهوم اهمیت مالکیت فکری بیش از پیش نمایان می‌گردد.

فصل اول - مفهوم انتقال تکنولوژی

ابتدا پس از یک توصیف کلی از انتقال تکنولوژی شامل انتقال مهارت‌ها، دانش، اسرار تجارت به منظور برجسته‌سازی نقش نظام ثبت در انتقال فناوری به مسائل مربوط به وجوه اشتراک بین انتقال فناوری و سیستم ثبت اختراع پرداخته می‌شود. نوآوری همراه با انتقال فناوری اتفاق می‌افتد اما به شرطی که انتقال‌گیرنده زمینه‌های مناسب برای ظرفیت جذب بیشتر را دارا باشد.

مبحث اول - تعریف انتقال تکنولوژی

می‌گویند: «سخت‌و‌تمندترین کشورها، کشورهایی هستند که با داشتن اقتصادی پیشرو و تکنولوژی سرآمد در تولید و ارائه خدمات با توسل به شاخصه‌های گوناگون به دستگیری کشورهای فقیر می‌پردازند.»¹ اما سؤال اولیه این است که آیا انتقال تکنولوژی اثر موثری بر کشور میزبان دارد؟ بررسی‌ها نشان داده است که انتقال صحیح تکنولوژی که ظرفیت و توانایی را ایجاد کند، رشد اقتصادی کشور میزبان را نیز در پی خواهد داشت. رشد اقتصادی در گرو رشد و توسعه تکنولوژی است. بنابراین تعریف سازمان ملل، انتقال تکنولوژی عبارت است از وارد نمودن عوامل تکنولوژیک خاص از کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه تا این کشورها را قادر به تهیه و به کارگیری ابزارهای تولیدی جدید و گسترش و توسعه ابزارهای موجود سازد.²

همزمان با ارتقاء سطح زندگی در جامعه امروز، نیازهای مادی نیز به شدت بالا رفته است و انتقال صحیح فناوری می‌تواند در برداشتن گام‌های مهم برای صنعتی شدن و توسعه اقتصادی کشورهای کمتر توسعه یافته و در حال توسعه که قادر به تولید تکنولوژی‌های پیشرفته نیستند، موثر باشد.³

اولین گام در جهت توسعه فناوری، شناخت کامل و جامع از ماهیت آن است. فناوری در معنای وسیع آن عبارتند از: «مجموعه‌ای شامل دانش خاص، سازمان‌ها و شیوه‌ها، ماشین‌آلات، ابزارها، تجهیزات و مهارت-

¹. Center Global Development, [www. cgdev.org/cdi](http://www.cgdev.org/cdi) , last visited 4/10/2014

². بناورند، مهسا، "نگرش جامع به انتقال فناوری"، دانشگاه آزاد اسلامی، سال 1386، ص 2

³. فواد، کارش، "حقوق مالکیت فکری و انتقال فناوری بین المللی"، مجله راهکار مدیریت، سال 1387، ص 2

های انسانی که با هم جمع می‌شوند تا فرآورده‌های مطلوب جامعه را تولید کنند.» با توجه به این تعریف، انتقال فناوری، زمانی مطرح می‌شود که یک شیوه تولید از جایی به جای دیگر منتقل می‌گردد.⁴ به‌طور کلی انتقال فناوری عبارتند از فرآیند انتقال ایده‌ها، دانش، تکنولوژی، مهارت به افراد یا موسسات دیگر.⁵ اصطلاح «انتقال تکنولوژی» در زمینه انتقال فناوری از بخش دولتی و دانشگاه‌ها به بخش خصوصی، در مفهومی محدودتر استفاده می‌شود. به‌طور مثال، «تجاری‌سازی فناوری» که به موجب آن، نتایج تحقیقات علمی از دانشگاه‌ها و موسسات دولتی برای بازاریابی به شرکت‌های خصوصی منتقل می‌گردد.

گفتار اول - انتقال تکنولوژی: زمینه‌ساز نوآوری بیشتر

انتقال فناوری، دانش انتقال گیرنده را افزایش می‌دهد اما خرید و انتقال فناوری بدون مطالعه و بررسی لازم، نه تنها مفید نخواهد بود، بلکه ممکن است علاوه بر هدر رفتن سرمایه و زمان، به تضعیف فناوری ملی هم بیانجامد. با مطالعه سابقه توسعه کشورهای در حال توسعه به خصوص کشورهای شرق آسیا ملاحظه می‌شود که آنها در مسیر توسعه خود برای تسریع در حل مشکلات بخش صنعت، بنیان تکنولوژی خود را از طریق انتقال آن از سایر کشورهای توسعه یافته تقویت کرده‌اند و سپس با ایجاد زیربنای اقتصادی مناسب در صدد تقویت مراکز دانشگاهی و پژوهشی خود برآمده‌اند.⁶ «انتقال فناوری» صرفه‌جویی در وقت و کاهش هزینه برای کسب منفعت را به دنبال دارد. انتقال تکنولوژی برای کشورهای صنعتی انتقال فناوری به کشورهای در حال توسعه وسیله‌ای است برای تسلط بر منافع تجاری صادرات و برای کشورهای در حال توسعه انتقال، وسیله‌ای است برای دستیابی به فناوری پیشرفته و به آنان اجازه می‌دهد تا عقب‌ماندگی صنعتی و تولیدی خود را جبران کنند.⁷

بهره‌گیری مناسب از تکنولوژی، مهم‌ترین عامل در توسعه اقتصادی کشورهاست. این فرآیند پیچیده، در صورت عدم تسلط طرفین بر اصول و رویه‌های صحیح، می‌تواند به موضوعی چالش برانگیز مبدل گردد. در دنیای امروز رابطه‌ای مستقیم میان توسعه فناوری و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک کشور برقرار است و صنعتی شدن به‌طور عمیقی به انتقال فناوری وابسته است. «فناوری» کلید پلاتینی رقابت و عاملی

4. بناوند، پیشین، ص 6

5. به‌طور مثال، شرکت‌ها، دانشگاه‌ها یا یک نهاد دولتی

6. علی احمدی، علیرضا، "نگرشی جامع به انتقال تکنولوژی"، مجله تدبیر، سال 1379، شماره 109، ص 2

7. عربشاهی کریزی، احمد، "نگرشی جامع بر فرآیند انتقال تکنولوژی‌نروشها، مراحل، موانع و عوامل موفقیت در انتقال

تکنولوژی"، نشریه دانشگاه پیام نور، سال 1388، ص 2

اساسی ایجاد ثروت، توانائی و دانائی کشورهاست. بدین جهت است که در سطح بین‌المللی، جنگ اقتصادی تکنولوژیک جانشین جنگ‌های نظامی شده است.⁸ برای انتقال گیرنده، جذب فناوری‌های جدید یکی از عوامل حیاتی است که رقابت در بازار را نیز بهبود می‌بخشد و به عبارتی دیگر برتری فنی در داخل کشور، ضرورتاً بازار و سود ناشی از آن را تامین نمی‌کند و این موضوع تنها یکی از عواملی است که موفقیت نهائی را تعیین می‌کند.

نتیجه نوآوری، محصولات پیشرفته است که بر ثروت ملی می‌افزاید. انتقال فناوری، ارتباط نزدیکی با حقوق مالکیت‌های فکری دارد. امروزه، نقش مهم حقوق مالکیت فکری و انتقال فناوری نیز در تجارت بین‌الملل، برکسی پوشیده نیست. حمایت قوی و موثر از حقوق مالکیت فکری عامل بسیار مهم و تعیین کننده در تسهیل انتقال فناوری و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش‌های مختلف اقتصادی است و به طور کلی امروزه نظام مالکیت فکری به عنوان یکی از مسائل زیر بنائی اقتصاد و ابزاری مهم برای توسعه پایدار، در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته معرفی شده است.⁹

اما در دیدگاه مقابل، حمایت بیش از اندازه از حقوق مالکیت فکری احتمالاً منجر به عدم دسترسی کامل به دانش می‌شود و این موجب رشد کندتر گسترش دستیابی به فناوری می‌گردد. حمایت بیش از اندازه از مالکیت فکری، کشورهای در حال توسعه (جنوب) را از دستیابی به ابداعات و نوآوری‌های جدید که در اختیار کشورهای توسعه یافته (شمال) و صاحب فناوری است، باز می‌دارد.

انتقال فناوری به‌طور کلی، موجب انتشار دانش و ارتقاء می‌گردد. در جایی که فناوری از طریق توافقنامه فیما بین دارنده تکنولوژی و گیرنده آن منتقل می‌گردد، همیاری و همکاری میان طرفین را طلب می‌کند. در تعیین برنامه و اهداف طرح انتقال تکنولوژی، عواملی همچون تناسب فرآیند با شرایط گیرنده، شناسائی کامل توانمندی‌های فرآیند، اجرا و مدیریت طرح و فرآیند انتقال، مدیریت و... می‌تواند تاثیرگذار باشد. البته عواملی همچون سطح سواد مردم، درصد بودجه تحقیقاتی به کل درآمد ناخالص ملی، سهم آموزش عالی کشور و... نیز از جمله مهم‌ترین عوامل تعیین کننده سطح فناوری در یک کشور است.¹⁰

⁸. ون درپلگ، فردریک، "نفت، عامل خوشبختی یا بدبختی؟"، مترجم: قویدل، صالح، محمودزاده، محمود، سال 1392، روزنامه

⁹. <http://www.american.edu/carmel/ab5293a>, last visited 4/10/2014

¹⁰. یوسف‌پور، قربان، "موانع انتقال تکنولوژی در جهان سوم و ایران"، نشریه دنیای اقتصاد، تهران، سال 1379، سایت

ناگفته نماند، حوزه عمل انتقال به فناوری محدود نمی‌شود بلکه به مجموع بررسی‌های مربوط به امکان‌پذیر بودن طرح، روش کار، طرز عمل مدیریت، نظام مالی، آموزشی، نحوه فروش و از این قبیل اطلاعات اطلاق می‌شود که خارج از مبحث ما می‌باشد.

گفتار دوم - انتقال تکنولوژی: انتشار دانش

انتقال تکنولوژی همچنین برای انتقال‌دهنده فناوری نیز منافع را به ارمغان می‌آورد. این درآمدها می‌تواند ناشی از پرداخت‌های مستقیم حق امتیاز، صدور مجوز و یا سرمایه‌گذاری در کشورهای خارجی و راه‌اندازی امکانات پژوهشی در کشورهای دیگر باشد.¹¹ به طور غیر مستقیم و در سطح کلان، انتقال تکنولوژی اساس فناوری یک جامعه را غنی می‌سازد و به طور گسترده برخی بر این باورند که به عنوان یک گشاینده رشد اقتصادی ملی عمل می‌کند. همچنین انتقال تکنولوژی در ایجاد مهارت فنی، مشارکت کرده و به عنوان مشوقی برای ایجاد صنایع محلی و افزایش رقابت در تجارت جهانی عمل می‌نماید. بنابراین با توجه به محوریت تکنولوژی در توسعه اجتماعی و اقتصادی کشورها، تولید، انتقال و انتشار فناوری به طور گسترده به عنوان عنصر اساسی در طراحی سیاست‌های توسعه‌ای در دو سطح ملی و بین‌المللی در نظر گرفته می‌شود.

نظر به تغییر سیاست‌ها به سمت اقتصاد مبتنی بر دانش و ایجاد تکنولوژی جدید که عنصر ضروری برای زنده ماندن و رشد در محیط بازار می‌باشد، بسیاری از کشورها بر روی ایجاد دانش به عنوان اولویت اقتصاد ملی، فنی و توسعه سیاسی و استراتژیک سرمایه‌گذاری می‌کنند.¹²

«صنعتی شدن» هرگز به معنای «وارد کردن تجهیزات و خدمات» به تنهایی نیست و در چارچوب انتقال تکنولوژی، در پیش گرفتن چنین راهی خطاست. زیرا امکانات محدود کشورهای در حال توسعه و فقدان زیر بنای علمی و تحقیقات و توسعه به آنان اجازه تجدید اینگونه صنایع را نمی‌دهد و پس از استهلاک ابزارها، بار دیگر مجبور به وارد کردن آنها می‌باشند.

بنابراین بدون زیر بنای علمی در کشور میزبان، متخصصین مربوط به آن جامعه بر آن اشراف پیدا نمی‌کنند تا بر حسب نیازهای جامعه خویش از آن استفاده نمایند. به عبارت دیگر تجارت تجهیزات و خدمات بین

¹¹. Reddy , N. Mohan, Zhao ,Liming, " International Technology Transfer", **Weatherhead School of Management** , 1990, p.285-307

¹².http://www.wipo.int/ipdevelopment/en/strategies/national_ip_strategies.htm, last visited 20/9/2014

کشورهای نابرابر از نظر توانائی را نمی‌توان انتقال فناوری نامید. اما از نقش تعیین‌کننده تکنولوژی در راستای صنعتی کردن کشورهای در حال توسعه نیز نمی‌توان چشم‌پوشی نمود. برای جبران عقب‌ماندگی بیش از حد فناوری برخی کشورها، انتقال تنها راه حل موثر است. در این راستا کشورهای صنعتی می‌بایست پیشرفت‌های فنی خود را با قیمت عادلانه و منطقی نسبت به هزینه‌ها و بدون داشتن نظر سوء استثماری و تسلط به این دسته از کشورهای در حال‌گذار انتقال دهند.¹³ برای دستیابی به فناوری‌های جدید، دو راه اصلی وجود دارد:

1. خلق تکنولوژی؛

2. بدست آوردن آن از طریق دیگران؛

تولید فناوری می‌تواند مزایائی همچون کنترل بهتر از لحاظ مدت زمان و عملکرد از طریق حمایت از مالکیت فکری را به دنبال داشته باشد. همچنین از وابستگی به فناوری‌های دیگر کشورهای توسعه یافته اجتناب می‌کند. اما از سوی دیگر سرمایه‌گذاری در پژوهش و توسعه می‌تواند وقت‌گیر و پرهزینه باشد و هیچ ضمانتی وجود ندارد که چنین سرمایه‌گذاری منجر به نتیجه‌پرباری گردد. چنانچه سازمانی، تخصص مربوط در امر فناوری را نداشته باشد، زمان طولانی را باید برای توسعه چنین تخصصی صرف نماید که این موضوع گزینه بادوامی نیست زیرا توانائی رقبای فنی در بازار، سریع‌تر و سرعت تحقیقات روزافزون است. رقابت در این بخش آنقدر قوی است که محصولات جدید با طرح‌ها و عملکردهای جدید در بازار به طور منظم در یک دوره کوتاه مدت، ظاهر می‌شود.

مسیر دیگر دریافت فناوری، دریافت آن از طریق دیگران است. این موضوع، گزینه‌ای است که فناوری به شیوه کم‌خطر و کارآمدتری قابل دسترس خواهد بود.

در حالی که اهمیت فناوری به نوبه خود برای توسعه انکارناپذیر است، اهمیت انتقال آن به دلیل تغییراتی که در محیط‌های تکنولوژیکی و اقتصادی ایجاد و توسعه می‌یابد و نیز ادغام مداوم بازارهای داخلی و بین‌المللی از طریق ادامه آزادسازی و مقررات‌زدائی که رقابت در سطح ملی و بین‌المللی را افزایش می‌دهد، نیز امری مهم بشمار می‌رود. در زمینه‌های خاصی از تکنولوژی، رقابت در این بخش آنقدر قوی است که محصولات جدید با طرح‌ها و عملکردهای جدید در بازار به طور منظم در یک دوره کوتاه مدت ظاهر می‌شوند.¹⁴

¹³. احمدی، پیشین، ص 10

¹⁴. پیشین، ص 12

برای دستیابی به تکنولوژی‌های جدید از طریق دیگران ممکن است شرکت‌ها اجازه یابند فراتر از تحقیق و توسعه¹⁵ پیش‌روی کنند تا بهترین تکنولوژی‌ها را بیابند. در نتیجه بسیاری از شرکت‌ها روش‌های خود را با فرآیندهای نوآوری همگام می‌کنند و این بدان معنی است که در کنار خلق نوآوری به فراگیری دانش تکنولوژی از طریق دیگران نیز می‌پردازند. همکاری راهبردی بین انتقال‌دهنده و انتقال‌گیرنده تکنولوژی می‌تواند منافع متقابلی برای هر دو طرف با استفاده از تخصص دیگران را موجب شود.

مبحث دوم - روش‌ها و مجاری مختلف انتقال فناوری

امروزه تکنولوژی عنصر بارز و کلیدی توسعه اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌گردد. منظور از روش‌های انتقال تکنولوژی، مجموعه‌ای از فعالیت‌ها در شرایطی تعریف شده‌است که طی آن، تکنولوژی مورد نیاز در ازای جلب رضایت عرضه‌کننده در اختیار قرار می‌گیرد. انتقال تکنولوژی باید بر شرایط کشور پذیرنده منطبق باشد. لازم است که هر کشور معیارهایی را بکار گیرد تا زمینه‌های لازم را برای انطباق هر چه بیشتر فناوری‌های جدید با محیط خود فراهم سازد و نیز از یک سو با رعایت حقوق مالکیت فکری، بر غنای فضای اعتمادسازی بیفزاید و از سوی دیگر بر دریافت دانش تکنولوژی کوشش کند تا مسیر انتقال تکنولوژی تسهیل شود.¹⁶

روش‌های انتقال تکنولوژی، بسته به نوع تکنولوژی و شرایط گیرنده و دهنده آن متفاوت و در برخی موارد بسیار متنوع است. جهت فهم بیشتر مطلب، لازم به نظر می‌رسد بین محصول و فرآیند تکنولوژی و همچنین از نگاه دیگر، بین انتقال افقی تکنولوژی و انتقال عمودی آن باید قائل به تفکیک شد. انتقال افقی تکنولوژی نوعی از انتقال است که به حرکت تکنولوژی از فعالیت‌های تحقیق و توسعه به موسسات بهره‌برداری منجر می‌گردد. در مقابل، انتقال عمودی تکنولوژی فرآیند حرکت تکنولوژی از یک محل یا هدف به محل یا هدف دیگر است. انتقال بین‌المللی تکنولوژی در قالب قراردادهای انتقال تکنولوژی و یا سایر شیوه‌ها از این دسته به حساب می‌آیند.¹⁷

¹⁵ .Research & Development.(R&D)

¹⁶ . انصاری، منوچهر، زارع، علی، "تعیین عوامل موثر بر انتخاب و انتقال تکنولوژی"، پژوهشنامه مدیریت اجرایی - علمی - پژوهشی، سال 1388، ص 24

¹⁷ . هداوند، مهدی، "قراردادهای انتقال فناوری"، ماهنامه علمی آموزشی تدبیر، سال 1385، شماره 167، ص 10